

Recenzija

Brezinka, W. (2014). Pädagogik in Österreich – Die Geschichte des Faches an den Universitäten vom 18. bis zum 21. Jahrhundert. Band 4: Pädagogik an der Wirtschaftsuniversität Wien und der Universität Klagenfurt – Abschließender Überblick und Bilanz. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

S 4. delom monografije *Pedagogika v Avstriji – zgodovina predmeta na univerzah od 18. do 21. stoletja* je Wolfgang Brezinka zaključil svoj monumentalni projekt, v katerem na skoraj 4000 (!) straneh analizira prisotnost in razvoj pedagogike na avstrijskih univerzah, in to od njenih začetkov v drugi polovici 18. stoletja pa vse do najaktualnejših dogajanj v času, ko je avtor vsak posamezen del zaključeval – zadnja dva dela tako že s podnaslovom nakazujeta, da vsebinsko zajemata tudi situacijo na področju pedagogike kot študijske discipline v Avstriji v 21. stoletju. Preden predstavimo vsebino tega zadnjega dela, se je smiselno ozreti na vsebino prvih treh delov, da bi lahko bralci dobili celovito predstavo. Pri tem se bomo oprli na recenzijo, ki je bila v zvezi s tem že objavljena v *Sodobni pedagogiki* (Protner 2012), in ponovno izpostavili nekatere poudarke, ki so po našem mnenju pomembni za razumevanje celote.

Brezinka je v prvih treh delih vzel pod drobnogled Univerzo na Dunaju (1. del, 2000), univerze v Pragi (nemško in češko), Gradcu in Innsbrucku (2. del, 2003) ter univerze v Czernowitzu, Salzburgu in Linzu (3. del, 2008). V 4. delu monografije analizira položaj pedagogike na Ekonomski univerzi na Dunaju (Wirtschaftsuniversität) in na Univerzi v Celovcu. Predmet analize je zgodovina posameznih stolic za pedagogiko ter prispevek oseb, ki so na avstrijskih univerzah delovale kot predavatelji pedagogike ali pa so bile vključene v izgradnjo ter delovanje institutov s tega področja. Pri tem Brezinka delo vsakega predavatelja predstavi z analizo njegovega porekla, predizobrazbe in poklicne poti, ki ga je pripeljala do profesure na področju pedagogike. Pri vsakem predavatelju ga zanima, kako je razumel svoj predmet in kaj je prispeval k njegovemu razvoju. Pri tem analizira tudi, kako so na položaj posameznih nosilcev predmeta vplivali kolegi sodelavcev, šolsko ministrstvo in tudi druge institucije, kot npr. cerkev in politične stranke. Natančne biografije, ki temeljijo na arhivskem gradivu in kritični analizi objavljenih disertacij, knjig, člankov ..., prikazujejo poklicno pot in znanstveni prispevek vseh za področje pedagogike habilitiranih oseb v avstrijskem visokem šolstvu, in to od druge polovice 18. stoletja do tako rekoč danes.

Brezinka priznava, da izbor, predstavitev in vrednotenje gradiva niso možni zunaj njegovih lastnih spoznavnoteoretskih ter metodoloških izhodišč. Za vrednotenje kakovosti pedagoške produkcije obravnavanih pedagogov je tako postavil naslednje kriterije (1. del, str. X–XI):

- pojmovna jasnost v logičnem in vsebinskem smislu;

- znanstvenoteoretska in metodološka zavest glede razmejevanja različnih pedagoških vednosti (praktična pedagogika, empirična znanost o vzgoji, filozofija vzgoje);
- vsebinsko bogastvo pri osredotočanju na bistveno;
- poznavanje in upoštevanje opravljenih raziskav in
- največja možna razumljivost besedila.

Ta metodološki pristop povsem jasno nakazuje, da je monografijo treba brati v kontekstu celotnega znanstvenega opusa Wolfganga Brezinke in njegove centralne teze iz sedemdesetih let, da je prevladujoča pedagoška doktrina zgrajena na nediferencirani zmešnjavi spoznavnoteoretskih konceptov, ki onemogočajo izgradnjo jasnega znanstvenoteoretskega fundamenta. V njej se prepletajo etične in politične norme s praktičnimi vzgojnimi napotki, zato argumentira, da pedagogika nujno potrebuje razmejitev na področja (praktična pedagogika, empirična znanost o vzgoji, filozofija vzgoje), ki bi vsako zase omogočalo oblikovanje jasnih in enoznačnih teoretskih izhodišč, empirično potrditev ter bi sledilo svojim specifičnim nalogam.

Brezinkov teoretski opus izhaja iz osebne izkušnje s pedagogiko. V predgovoru k 4. delu pojasnjuje, da ga že kot študenta spoznavnoteoretska raven pedagoških predavanj ni zadovoljila, saj ni dosegala standardov znanosti. Po drugi strani pa ta pedagogika ni zadovoljevala potreb praktikov, saj je vsebovala vse preveč odvečnih in neuporabnih vsebin, zato si je že zgodaj zadal nalogo, da prispeva k izboljšanju pedagoške teorije od temeljev dalje. Njegov pedagoški opus s področja obče in sistematske pedagogike dokazuje, da je bil na tem področju izjemno produktiven in tudi odmeven.

Pedagogika je na avstrijskih (in nemških) univerzah v obdobju med letoma 1965 in 1990 doživela velik razmah in se po avtorjevih ugotovitvah iz »slabotnega stranskega predmeta« za učiteljske kandidate preoblikovala v množičen študijski program. Pri tem je vzporedno napovedala prehod od – predvsem filozofsko usmerjene – »pedagogike« k »znanosti o vzgoji in izobraževanju (Erziehungswissenschaft)«, ki temelji na empiričnem znanstvenem aparatu. Toda namesto spoznavnega napredka se je po Brezinkovem mnenju le še povečala spoznavnoteoretska »zmeda«. Še vedno je prisoten spor o usmeritvi, vsebini, nalogah, znanstvenem značaju in temeljnih vprašanih predmeta. Specializacija, ki je bila sicer nujna, je vodila do drobljenja predmeta na obrobne teme in »psevddisciplin« ... Ob takšnem videnju položaja pedagogike se Brezinka sprašuje, »kaj je vzrok, da zgodovina pedagogike doslej – kljub ogromnemu številu publikacij – izkazuje toliko prostega teka in tako malo spoznavnega napredka« (str. VI).

Po eni strani Brezinka išče odgovor na zastavljeno vprašanje v zapleteni strukturi pedagoške misli in njenih neuresničljivih ambicijah, po drugi strani pa prepozna številne napake pri izboru, izobrazbi ter zunanji in notranji kontroli zaposlenih, ki so v univerzitetnem okolju reprezentanti pedagoške stroke. Strukturnim problemom pedagogike kot znanosti je avtor posvetil večino svoje akademске pozornosti, zato nas na tem mestu bolj zanima njegova analiza kadrovske

zasedenosti pedagoških programov na avstrijskih univerzah. Kot smo že omenili, avtor v 4. delu monografije analizira položaj pedagogike na Ekonomski univerzi na Dunaju (Wirtschaftsuniversität) in na Univerzi v Celovcu. Po vzoru prvih treh delov v obeh primerih izriše podroben zgodovinski razvoj in predstavitev vsakega posameznega nosilca pedagoških študijskih predmetov.

Prisotnost pedagogike na Ekonomski univerzi na Dunaju je vezana na predzgodovino te institucije, ki sega v leto 1898. Iz strokovne šole za potrebe obrti in industrije se je postopoma razvila visoka šola (1919), ki je imela od leta 1930 naprej status znanstvene institucije, dokler se ni leta 1975 osamosvojila kot univerza. Na tej instituciji je bila pedagogika od samega začetka prisotna kot veda za pedagoško-didaktično in metodično usposabljanje učiteljev strokovnih predmetov. Prva stolica za industrijsko pedagogiko je bila (skupaj z istoimenskim inštitutom) tukaj ustanovljena že leta 1942. Vse do leta 1970 je bila to prva in edina visokošolska ustanova v Avstriji za izobraževanje učiteljev v poklicnem in strokovnem šolstvu. Od leta 1967 naprej je bil tukaj omogočen študij industrijske pedagogike. Vzporedno je bil takrat na avstrijskih univerzah z ministrsko uredbo vzpodbujen pedagoški študij – tako je bil ob Inštitutu za industrijsko pedagogiko ustanovljen tudi Inštitut za občo pedagogiko. Ta je leta 1994 dobil Oddelek za filozofijo in se nato leta 2006 preimenoval v Inštitut za izobraževalno znanost (Bildungswissenschaft) ter filozofijo. Po preimenovanju visoke šole v univerzo (leta 1975) so bili leta 2004 tukaj kot temeljne organizacijske enote uvedeni oddelki (Departments). Sprva se je ohranila razmejitev na industrijsko in občo pedagogiko, saj je Inštitut za industrijsko pedagogiko ostal s starim imenom na Oddelku za menedžment, Inštitut za znanost o vzgoji in izobraževanju (Erziehungswissenschaft) ter za filozofijo pa se je priključil Oddelku za družbene vede (Sozialwissenschaften). Do združenja obeh pedagoških enot je prišlo leta 2008, ko je bil Inštitut za znanost o vzgoji in izobraževanju ter za filozofijo ukinjen, hkrati pa je bil na Oddelku za menedžment na Inštitutu za industrijsko pedagogiko ustanovljen Odsek (Abteilung) za znanost o vzgoji in izobraževanju.

Prikazana institucionalna forma umeščenosti pedagogike v univerzitetni študij na področju poklicnega in strokovnega izobraževanja je za nas še posebno zanimiva, ker pri nas ne najdemo podobne ureditve. Še najprimerljivejšo (in nam najbolj poznano) vsebino in formo študija pedagogike bi našli v nekdanjem študijskem programu Industrijske pedagogike, ki ga je pred razpadom nekdanje Jugoslavije izvajala Univerza na Reki. V obeh primerih je mogoče prepoznati prisotnost obče pedagogike – ta se z industrijsko pedagogiko ne povezuje povsem samoumevno in sledi neki lastni logiki, ki pa ni povsem enoznačna, in v tem kontekstu so še posebno zanimive Brezinkove analize kadrovskih rešitev na katedrah za občo pedagogiko. Tako npr. izpostavlja, da nobeden od treh kandidatov za zasedbo prve katedre za občo pedagogiko ni imel primernih kvalifikacij, saj sta bila prva dva psihologa, tretji pa je bil predvsem didaktik – in ta je to mesto tudi zasedel. V njegovem delu po avtorjevem mnenju ni mogoče prepoznati nobenega prispevka k obči pedagogiki, očita pa mu tudi, da ni pojasnil niti pojma »izobrazba« (Bildung), ki ga nenehno uporablja. Tu navajamo Brezinkove pomisleke predvsem kot ilustracijo ostrine, s katero vrednoti delo in prispevek vsakega posameznika.

Tudi naslednji predstojniki Inštituta za občo pedagogiko po njegovem mnenju te discipline niso obogatili s kakšnim omembe vrednim spoznanjem. Za vse ugotavlja, da v vodilni nemški reviji s področja pedagogike (*Zeitschrift für Pädagogik*) niso bili nikoli (do leta 2008) citirani (Brezinka v dodatku ob koncu knjige podaja natančno analizo citiranosti avstrijskih pedagogov v omenjeni reviji – Brezinka s 437 citati daleč vodi pred naslednjim, ki jih ima 224). S podobno kritično distanco Brezinka analizira vse habilitacije, ki so bile na Ekonomski univerzi realizirane med letoma 1950 in 2008.

Z enakim metodološkim pristopom analizira tudi pedagogiko na Visoki šoli za izobraževalne znanosti (Bildungswissenschaften) v Celovcu – od leta 1993 Univerzi v Celovcu. Tudi tukaj je osrednji kriterij presoje kakovosti pedagoške misli pojmovna jasnost pedagoških strokovnih terminov. Za slovenske bralce utegne biti zanimiv že Brezinkov komentar k ustanovitvi in imenu omenjene visoke šole. Brezinka meni, da je bila ustanovitev visokošolske ustanove v Celovcu, iz katere naj bi se razvila univerza, prej politična želja deželne oblasti kot pa odraz potreb po novi univerzi. Strokovno utemeljitev so ustanovitelji našli v priporočilu svetovalcev ministrstva za šolstvo leta 1968, da se na avstrijskih univerzah okrepi prisotnost »izobraževalnih znanosti (Bildungswissenschaften)«. O tem izrazu Brezinka meni, da je bil do takrat neuporaben, da je bil izbran na laični osnovi in da je celovski visoki šoli povzročil veliko škodo. V zvezi z izrazom »Bildung« pojasnjuje, da je ta večpomenski pojem po obdobju kritične zavrnitve od šestdesetih let 20. stoletja naprej znova doživel množično uporabo, vendar tokrat kot izpraznjena modna beseda, ki pa ima pozitivnejšo vrednostno konotacijo od splošno uveljavljenih pojmov vzgoja, pouk, šola. »Nenavadno« ime, ki ga je takrat dobila celovška visoka šola, je po njegovem mnenju odraz tega modnega trenda, ki je sovpadal s časom, ko se je tudi javno mnenje kritično spopadalo s krizo vzgoje in izobraževanja, kar pa ni spremljalo ustrezno empirično podprto raziskovanje, ki bi omogočilo prepoznati dejansko stanje, postaviti realistične reformske cilje in predlagati ustrezna sredstva (str. 198–199). Tu je znova v celoti prepoznavna optika vrednotenja, ki jo avtor izpeljuje iz svojega temeljnega pogleda na spoznavnoteoretske probleme pedagogike kot znanosti, in skozi ta pogled nam izriše razvoj in položaj pedagogike v Celovcu.

V izhodišču je bila Visoka šola za izobraževalne znanosti v Celovcu (ustanovljena z zakonom leta 1970) mišljena kot vrhunska raziskovalna ustanova, hkrati pa naj bi izpolnjevala naloge filozofske fakultete s posebnim poudarkom na izobraževanju gimnazijskih učiteljev. Že od ustanovitve naprej so bile tukaj posebno izpostavljene predmetne didaktike, ki naj bi omogočale tudi povezavo med pedagogiko in predmeti. Množinska oblika v naslovu visoke šole (»izobraževalne znanosti«) je izhajala iz ambicije ustanoviteljev, da bi bile poleg (predvsem na didaktiko zreducirane) pedagogike na njej prisotne še druge pedagoško relevantne znanosti, posebej psihologija, sociologija, ekonomija, filozofija ..., kar je že nakazovalo tudi ambicijo, da se visoka šola čim prej preoblikuje v univerzo. Brezinkova analiza pokaže, da se je pedagoško raziskovanje z osrednjega položaja – s preoblikovanjem v Univerzo za izobraževalne znanosti leta 1975 – preselilo na obrobje. Pedagogika oziroma znanost o vzgoji se je zdaj vsaj z imenom znova pojavila v nazivu Inštituta za izobraževalne znanosti in raziskovanje izobraževanja (Institut für Erziehun-

gswissenschaft und Bildungsforschung) kot enega od 11 inštitutov na Fakulteti za kulturne znanosti. Kljub neuresničenim ambicijam pa je imela ta ustanova v določenem obdobju največjo koncentracijo znanstvenikov s področja pedagogike v Avstriji. Brezinka priznava, da so njihova prizadevanja obogatila pedagogiko in zaslužijo spoštovanje, toda v njegovi splošni oceni je vendarle večji poudarek na ugotovitvi, da ta ustanova ni uresničila izhodiščne vizije, da bi Celovec postal »Meka pedagogike v Evropi«, saj se ta ni uresničila niti na ravni Avstrije.

Tu smo povzeli samo glavne poteze, ki jih Brezinka opiše v uvodnem poglavju k prikazu položaja pedagogike na Univerzi v Celovcu. Detajlna analiza, ki sledi, je zgodba o prevladi interesnih skupin, ki jim uspeva mimo akademskih standardov in splošnega družbenega interesa uresničiti parcialne interese. Brezinka, ki se je tudi sam dejavno vključil v kritiko projekta ustanovitve Visoke šole za izobraževalne vede v Celovcu, navaja številne pomisleke ocenjevalcev projekta. Pri tem lahko bralec le zasluti entuziazem snovalcev projekta, ki so se zavzemali za uveljavitev tistih visokošolskih trendov, ki so bili konec šestdesetih let – torej v času študentskih demonstracij, antiavtoritarnih gibanj in kritike šole – aktualni in moderni, saj Brezinka te dimenzije ne vidi v pozitivnem vrednostnem kontekstu. Visoko šolo so si snovalci zamišljali kot ustanovo, ki bo kot raziskovalni center prispevala k modernizaciji avstrijskega šolstva na osnovi vzpostavljanja drugačnih odnosov med udeleženci izobraževanja, zavzemali so se za timsko interdisciplinarno raziskovanje, za fleksibilno organizacijo izobraževanja, sodelovanje med profesorji in študenti ... Toda ob tem ostaja odprto vprašanje, koliko in kako je ta koncept koristil pedagogiki kot znanosti na tej ustanovi. Ustanovni zakon je sicer pojasnjeval, da je pojem »Bildung« razumljen kot krovni termin, ki zajema tako vzgojo kot izobraževanje, toda zdi se, da pedagogika tu že od začetka ni bila zamišljena kot osrednja znanstvena veda, saj so bili strokovnjaki s področja te discipline komajda prisotni v ustanovnem odboru. Brezinka ugotavlja, da je bilo načrtovanje učnih stolic (kateder) s sistematskega vidika zgrešeno, saj so namesto temeljnih pedagoških disciplin – obče pedagogike, pedagoške psihologije in šolske pedagogike (s podpodročji didaktika in šolska organizacija) – dobile prednost discipline (kibernetika pedagogika, učna tehnologija, programirani pouk), ki so takrat obstajale le v fazi programov in nastavkov, ne pa izdelanih predmetov. Prednost so dobili tisti predmeti, ki jih je razvijal in vsilil vodstveni kader, ne pa predmeti, ki bi po sistematiki pedagogike kot znanosti morali imeti prednost. Ta temeljni očitke razbiramo tudi v Brezinkovi analizi zasedbe pedagoških stolic, disertacij, habilitacij in strokovne dejavnosti na sprva visoki šoli in potem Univerzi v Celovcu. S to analizo nam Brezinka kaže, da je bila posledica v osnovi zgrešene konceptualizacije pedagoškega študija dezintegracija te znanosti in študentov glede njihovih poklicnih nalog.

Poznavanje razvoja in aktualnega stanja pedagogike kot univerzitetne discipline v Avstriji je zanimivo branje, ki utegne bralcem v drugih nacionalnih okoljih pomagati pri strukturiranju razmisleka o položaju discipline v domačem okolju. Še posebno dragocena pomoč za razumevanje domačih razmer pa bo odslej študija, ki jo Brezinka ponuja v zadnjem delu svoje monografije. Gre za zaključni »pregled in bilanco« dveh stoletij pedagogike na avstrijskih univerzah. Nedvomno ta študija

predstavlja standard, ki se mu ne more izogniti nihče, ki bo v prihodnosti raziskoval konstituiranje pedagogike v lastnem nacionalnem okolju – ne samo zaradi zbranih objektivnih podatkov in dejstev, ki hkrati ponazarjajo ogromen napor, ki ga je avtor vložil v to delo, temveč tudi zaradi sistematične strukturiranosti, konciznih povzetkov ter tehtne periodizacije, ki je kakovostno izhodišče za primerjavo. Primerjava utegne biti še posebno plodna v državah, ki so zgodovinsko tako ali drugače povezane s Habsburško monarhijo, saj je bila Avstrija (kot izpostavlja Brezinka) prva država na svetu, ki je že leta 1805 na univerzah vpeljala »nauk o vzgoji« (Erziehungskunde) in tako določila standard, ki je znotraj monarhije zajel vse nacionalne skupine. Položaj pedagogike kot znanstvene discipline na univerzah ima torej v državah, ki so nastale na tleh monarhije, skupno tradicijo, zato bi bilo toliko zanimiveje spremljati, v katero smer se je ta položaj spreminjal v odvisnosti od politične ureditve posamezne države in z njo povezanega prevladujočega spoznavnoteoretskega ter ideološkega diskurza. Še posebno dragoceno je, da je avtor v razpravo vključil tudi primerjalni pogled na situacijo v Nemčiji in Švici, saj je očitno, da se je pedagogika v vzhodni Evropi in na Balkanu zgodovinsko razvijala pod močnim vplivom konceptov iz nemškega govornega okolja.

Vse to jasno nakazuje, da Brezinka s svojim delom ni zaključil predmeta raziskovanja, temveč je šele vzpostavil vednost, ki odpira nova vprašanja o prihodnjem razvoju discipline, in to ne samo v Avstriji, temveč tudi v državah osrednje Evrope in širše. Pri tem pa morajo tudi tisti, ki se z avtorjevimi izpeljavami in sodbami ne strinjajo, priznati, da je ta v predstavljenem delu postavil standarde, po katerih bi se morali zgledovati prihodnji raziskovalci te tematike.

Dr. Edvard Protner